

ВІЗІЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ Л. ЦЕГЕЛЬСЬКОГО: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Проаналізовано теоретичні погляди Л. Цегельського на суспільно-політичну організацію Української держави. Зосереджено увагу на політологічних концепціях і практичній діяльності Л. Цегельського, як одного з організаторів Західно-української Народної Республіки, на його прогнози щодо утворення суверенної, соборної Української держави.

Ключові слова: Цегельський, нація, українознавчий, державотворення, політичні концепції.

Проанализированы теоретические взгляды Л. Цегельского на общественно-политическую организацию государства Украина. Сосредоточено внимание на политологических концепциях и практической деятельности Л. Цегельского, как одного из организаторов Западно-украинской Народной Республики, на его прогнозы по поводу образования суверенного, неделимого Украинского государства.

Ключевые слова: Цегельський, нации, украиноведческий, создание государства, политические концепции.

The theoretical opinions of L. Tsegelskyi on social and political organization of Ukrainian state have been analysed. Main attention is concentrated upon the political concepts and practical activity of L. Tsehels'kyi as one of the organizers of Western-Ukrainian People's Republic together with his prognosis concerning the sovereignty of Ukrainian state.

Key words: L. Tsehels'kyi, nation, Ukrainian studies of the state, political concept.

Сучасний стан політичного розвитку України вимагає утвердження в політичному житті суспільства демократичних цінностей та загальнолюдських норм у їх органічному зв'язку з історичними, національними традиціями і політичною культурою українського народу. В сучасних умовах з'явилися можливості вивчення й використання теоретичного і практичного досвіду низки політичних діячів минулого, внесок яких в український політичний процес або замовчувався, або оцінювався тенденційно.

Серед таких постатей – доктор Лонгин Цегельський, ідейний теоретик і практик процесу відродження української державності. Довгий час суспільно-політична діяльність Л. Цегельського не була предметом об'єктивного розгляду, що призвело до хибного трактування як його місця в історії України, так і його ролі в національно-визвольних змаганнях 1917-1920-х років.

Слід наголосити, що погляди Л. Цегельського щодо української державності, національних ідеалів суспільного, культурного життя, бажаної

форми державного правління і специфіки політичної системи Української держави, досі належать до маловивчених у сучасній політичній науці.

Л. Цегельський належав до тих політичних фігур, який впродовж всього життя намагався активно впливати на суспільні процеси за допомогою друкованого слова. У своїх численних публікаціях він аналізував тогочасні проблеми стану українства без власної державності, закликав до активних політичних дій щодо її відновлення. В одній із своїх ранніх публікацій в 1900 році він наголошував, що українському народові необхідно боротися «... за ідеали правди і волі, за свободу і незалежність України» [1, с. 3].

До сьогоднішнього дня залишається малодослідженою організаторсько-дипломатична і публіцистична робота, спрямована на популяризацію України в Європі у роки Першої світової війни. Так, брошура Л. Цегельського «Самостійна Україна. З картою України» [2] побачила світ у Відні, а друге видання книги «Русь – Україна а

Московщина – Росія», – у Туреччині [3]. У Швеції йому вдалось випустити шведською мовою брошуру під назвою «Україна колишня шведська союзниця». Співпрацюючи із «Союзом Визволення України» Цегельський друкувався у німецькомовних виданнях цього об'єднання «Ukrainische Nachrichten» й «Ukrainische Rundschau». Його роботи публікувалися румунською, болгарською, турецькою мовами. Відтак, можна без перебільшення стверджувати, що Л. Цегельський був одним з перших українських публіцистів, який цілеспрямовано працював над створенням іміджу України у світовій суспільно-політичній думці.

Безпосередня участь у підготовці до захоплення влади у Галичині, активна участь у процесі будівництва проголошеної держави ЗУНР, налагодження зв'язків із Східною Україною не залишали Л. Цегельському повноцінної можливості займатися журналістикою чи писати книжки. Єдиною сферою практичної роботи, де проявився набутий літературний досвід Л. Цегельського, було укладення політичних декларацій, резолюцій і звернень, а також законів ЗУНР. Як політик, у цей час він сам стає об'єктом зацікавлення та джерелом інформації для журналістів.

За визнанням самого Л. Цегельського, спогадами сучасників та дослідників, він був автором чи співавтором таких політичних документів, як звернення «До населення міста Львова» та «Український народ!», які були надруковані у газетах і розміщені як афіші 1 листопада 1918 р. Потім з ініціативи Л. Цегельського була написана, узгоджена та підписана угода з Директорією про Злуку українських земель, так звана «Хвастівська угода» від 4 грудня 1918 р. Ця доленосна угода була пізніше проголошена Л. Цегельським, як секретарем закордонних справ ЗУНР на урочистому засіданні Української національної ради у Станіславі (тепер Івано-Франківськ – М. З.) 3 січня 1919 р., коли була ратифікована резолюція про Злуку ЗУНР із УНР [4, с. 210-211]. Сама декларація про Злуку Західноукраїнської Республіки з Українською Народною Республікою написана Л. Цегельським, була проголошена ним на велелюдному Софіївському майдані у Києві 22 січня 1919 р.

Окремі з цих офіційних документів, резолюцій, постанов мали не тільки юридичний, але й публічний, пропагандистський, урочисто-пафосний характер. Це стосується, зокрема, відозви «Український народ!», яка, проголошуючи факт утворення держави галичан, містила державні вимоги до населення й війська: «Український народ: Голосимо Тобі вість про Твоє визволення з віковичної неволі. Віднині Ти господар своєї землі, вільний горожанин Української держави. Дня 19 жовтня Твоєю волею утворилася на українських землях бувшої Австро-Угорської монархії Українська держава і її найвища власть, – Українська Національна Рада. З нинішнім днем Українська Національна Рада обняла власть в столичнім місті Львові і на

цілій території Української Держави... Доля Української держави у Твоїх руках, – говорилось у зверненні. – Ти станеш як непобідний мур при Українській Національній Раді і відіпреш усі ворожі замаху на Українську Державу» [5].

Другий етап інтенсивної праці припадає на американський період життя Л. Цегельського, який за дорученням Є. Петрушевича вирушив до Вашингтона, де навесні 1921 р. відкрив дипломатичну місію у США.

14 березня 1923 р. Рада послів Антанти у Парижі ухвалила постанову про приєднання Східної Галичини по ріку Збруч до новоствореної польської держави. Це призвело до анексії Східної Галичини Польщею, ліквідації української влади ЗУНР та закриття її дипломатичних представництв за кордоном.

Л. Цегельський залишився у США. Певний час він викладав українознавчі предмети у протестантській теологічній семінарії, де написав книжку «Про історію протестантизму». Але через відмову перейти на протестантизм і стати пастором, був звільнений з роботи і якийсь час редагував у Нью-Йорку часопис «Український вісник». Після переїзду до Філадельфії почав працювати редактором газети «Шлях». Згодом розпочалася його співпраця з відомою газетою «Америка». З 1943 р. Л. Цегельський стає редактором цієї газети [6, с. 341-377].

На жаль, справжні причини приїзду Л. Цегельського до США досі невідомі. Ймовірно, з записів Л. Цегельського і його спогадів (існування яких засвідчують члени його родини), можна було б отримати відповідну інформацію. Однак, архів письменника, включно з рукописами, зник після його смерті. До того ж, в державних книгозбірнях США не збереглося повного комплексу «Америки», а у 1960-х рр. згорів склад видань цього часопису [6, с. 761-762].

Результатом тривалих роздумів про долю українського народу і його національні проблеми стала незафіксована бібліографіями в Україні стаття Л. Цегельського «Проблема української нації» (1949) [7], передрук якої вмістив журнал «Універсум» (2002) [8, с. 58-61] з нашою передмовою [9, с. 58].

Слід підкреслити, що ця, до певної міри, підсумкова і прогностична стаття доволі комплексно відображає політичні погляди Л. Цегельського, з його майже п'ятдесятилітнім пошуком шляху державного відродження України. Для неї характерний риторизм мислення, тверезий, реалістичний аналіз геополітичної ситуації України, прагнення знайти вихід із становища, що склалося на той час.

Винесена у заголовок статті проблема розглядалася Л. Цегельським не просто як відповідь на окремі питання щодо майбутнього українців, а зводилася до питання самого «... існування українського народу як нації», яке з точки зору «... стороннього спостерігача на міжнародному форумі, являється проблематичним». Він усвідомлював, що Україна (УРСР), хоч і будучи

членом ООН, «... стає під знаком запитання як суверенна нація». Тим не менше, на думку Цегельського, позитивний процес консолідації українства як «національної одиниці» відбувається «скорим темпом», оскільки «... за останні 30 років в українське русло включилася як центральна Україна, так і Закарпаття, Буковина, хоч і увійшли сюди не всі українські етнічні території» [9, с. 58].

Як і в попередніх працях, Л. Цегельський дотримувався погляду, що нація є не філологічним чи культурним, а географічно-політичним явищем. «Нацією, – вважав він, – є населення даної географічної одиниці, що ради своїх животворних інтересів та по спільній традиції є чи бажає собі бути суверенною, самостійною державою». [8, с. 59].

Вважаючи, що культурні аспекти є лише придатком політичних процесів, він акцентував увагу на тому, що називав «... волевим чинником у творенні української нації», тобто «... свідомістю, ідеєю та змаганням». З цього погляду, наголошував Л. Цегельський, «...українська нація щойно твориться, щойно наростає. В різних землях України різна сила оцего «волевого» чинника; не всюди одиниково скристалізований він, а тим самим ріжний його ефект. На загал – можна сказати – напруга його, найвища на заході української території, маліє поступенно в східному чи південно-східному напрямку, щоб остаточно зійти майже до зєра. Де починається а де кінчається українська нація (а не етнічна маса!) – хто її знає» [10, с. 59].

Цю, доволі песимістичну, оцінку процесу українського націтворення не слід розглядати лише як особисту перцепцію Л. Цегельського під впливом розчарування від невдачі визвольних змагань. Власні судження він завжди намагався детально обґрунтувати. Так, причини невтішного стану розвитку української політичної нації Л. Цегельський шукає в історії, починаючи ще з часів Київської Русі й пов'язує, головним чином, зі знищенням провідної верстви народу: «Ампутація українського етнічного пня з його провідних, державних верстов почалося ще над Калкою (1224 р.), коли в бою з Моголами впало вище сотки князів, а до 100000 лицарського цвіту, дружинників-бояр. Вона продовжувалася у дальшій наході Татарів (1240 р.), у розгромі над Ворсклюю (1399 р.), у перемиській різні боярів Ягайлом (1389 р.), в заміні Придніпрянщини в Дике Поле, в полонізації здєсяткованої і ослабленої української шляхти. Богдан Хмельницький, а опісля Іван Мазєпа намагалися з її недобитків реконструювати ту провідну державну версту наново. (...) Одначе руїна, що наступила по Хмельниччині, а опісля ще більше по Мазєпинщині, знов здєсяткувала рештки українські шляхти чи козацької старшини...» [8, с. 60].

Така «чистка» тривала, на переконання Цегельського, ще більше ста років, результатом чого стало повне вичерпання і знесилення України на зламі XVIII-XIX ст. Лише у другій

половині XIX ст., зі значними труднощами й дуже повільно розпочалося становлення нової провідної верстви – дрібної буржуазії, до якої примкнули, окрім певної кількості ідейно свідомих осіб, залишки «малоросійського» дворянства й частина спольщеної шляхти.

Відтак, ситуація в Україні напередодні визвольних змагань 1917 р. не була сприятливою, а «... в огні большевицької революції (...) загинули (...) рештки традиційних, історичних провідних верстов та пропала й новонароджена українська дрібна буржуазія. Систематичне винищування її останків доконується на наших очах по нинішну днину» [8, с. 61].

До середини XX ст. Україна, на думку Цегельського, стала «безкласовою», «соціально знівельованою країною», тому національний організм такої соціальної структури є «хорим», «обезвіченим організмом» [8, с. 61].

Не підлягає сумніву, що можливість створення незалежної Української держави в таких умовах можна було оцінити досить скептично. Тим не менше, Л. Цегельський вказує на існування, щонайменше, двох суспільних сил, котрі «за природою є консервативними й конструктивними» і на які «... як на певну, тверду основу, можна сперти будову української держави». Ними, на думку мислителя, є Церква і селянський, господарський стан.

Таке уявлення щодо державотворчих сил українського народу дозволяє, серед іншого, позиціонувати представлені ідеї Л. Цегельського у спектрі консервативних, адже, на думку Н. Романюк, основними цінностями українського консерватизму можна вважати націю як природне середовище існування кожного індивіда; державу як органічну форму існування нації; національні традиції, культуру, релігію, морально-правові норми, закон, державний авторитет, приватну власність як пріоритетні орієнтири у суспільно-політичному житті українства; ієрархічно структуроване суспільство, яке характеризується порядком, стабільністю, гармонійним розвитком тощо; національну еліту або аристократію як найбільш здатну до управління активну меншість української спільноти та ін. [8, с. 88].

Тим не менше, бачення Цегельським місця Церкви у відбудові майбутньої Української держави не засновувалося лише на консервативному переконанні, що «... Церква грає роль однієї з головних основ державного життя», а включало також і дуже практичний аспект: «В новозорганізованій українській національній державі 50000-75000 духовенства і церковної причти, розділених рівномірно по всій Україні, були б природним державопіддержуючим цементом, сягаючим своїм впливом у кожне село» [8, с. 61].

У цьому контексті слід наголосити на ще одному аспекті проблеми. Як підкреслюють українські вчені, зокрема, один із відомих теоретиків українського консерватизму С. Томашівський, політичний консерватизм у країнах Заходу орієнтувався на провінцію, село, захищаючи, як

звичайно, інтереси землевласників. Водночас в Україні погляди прихильників консерватизму формувало місто. Українське селянство не спромоглося зробити консерватизм своїм ідейним проводом, і тому він часто губився у великому розмаїтті ліберальних, демократичних, соціальних програм. Відтак основним носієм українського консерватизму стала інтелігенція.

До її представників, поза сумнівом, належав сам Л. Цегельський, погляди якого на характер відношення Церкви і селянства підтверджують попереднє твердження щодо слабкості консервативних переконань серед сільського населення. Отже, у процесі розбудови української державності Л. Цегельський покладається більшою мірою на консерватизм Церкви, а не на консерватизм селян: «Церкві треба згори признати не тільки повну волю в будучій Україні, але й опіку держави та вплив на духовне обличчя народу: на виховання, законодавство, родину, мораль і т. д. Нова українська держава мусить бути християнською нацією» [8, с. 61].

Акцент недвозначний. Однак, державотворчі проблеми не обмежувалися лише слабким консерватизмом селянства, адже консервативно налаштованої української інтелігенції у містах на той час уже майже не залишилося: «Не знайде вона (ідея відродження незалежної України – М. З.) (...) опори в зденационалізованих, інтернаціонально настроєних містах та промислових районах. (...) Можна серйозно подумати про участь робітництва в управі і в доходах великого промислу. Але це все (...) не буде мати рішучого значіння для здвигнення і закріплення самостійної України». До того ж, потенціал залишків української інтелігенції Л. Цегельський оцінював більш ніж скептично стверджуючи, що різні «...концепції – соціалістичні, фашистсько-нацистичні, псевдобольшевицькі тощо – що плентаються по головах ріжних гуртків здекласових інтелігентів (званих евфемістично «партіями»), можуть тільки внести хаос у відбудову української самостійної держави». Це твердження, поза сумнівом, стало рефлексією особистого досвіду Л. Цегельського, набутого у часи визвольних змагань і пов'язаного, передовсім, із глибоким розчаруванням мислителя й громадсько-політичного діяча у недалекоглядній, на його думку, політиці Центральної Ради й Директорії.

Тому основу для відбудови незалежної Української держави Л. Цегельський вбачав все ж таки у відродженні селянина-землевласника, адже незважаючи на «... все природне і штучне упромисловлення України, вона остається хліборобською головно країною. Не гляючи на всі колективізації рільництва, Українці осталися хліборобськими індивідуалістами. Привернення приватної, особистої власності землі селянству (і козацтву) з розподілом бувшої великої земельної посілоти між дрібних хліборобів – це перше услів'я для здвигнення здорової і кріпкої української держави», – вважав мислитель» [8, с. 61].

Послідовникам ідеології українського консерватизму часто було притаманне різне

бачення основних шляхів і засобів реалізації політичних інтересів, досягнення головної мети – відродження Української держави як основного способу збереження української нації: від легальних засобів і еволюційного шляху розвитку в межах чужої держави до радикального повернення колишніх порядків [10, с. 88].

Для Цегельського таким шляхом була «індивідуалістична хліборобська революція»: «Рішачою буде нова аграрна революція в напрямі від комуністичного колективізму до аграрного індивідуалізму. Основною клясою, на якій лиш може і тому має опертися самостійна Україна, повинен бути індивідуальний дрібний земельний власник-хлібороб (господар, хозяїн). Це одинока велика, численна, господарсько здорова і сильна верства, що всіма фібрами буде заінтересована в створенню і закріпленню свобідної української нації, дасть їй політичну постійність, потрібну рівновагу і стане в її обороні на смерть і життя». Тут ми маємо справу з радикальним консерватизмом Л. Цегельського, основною ідеєю якого є принцип консервативної революції, тобто революційне відродження колишнього суспільно-політичного ладу України, виходячи з історичної традиції її самостійності. Підкреслимо, що у Європі ідея консервативної революції одержала своє теоретичне обґрунтування у ХХ ст.

Підсумовуючи, слід зауважити, що Л. Цегельський реалістично сприймав труднощі на шляху до мети – відродження української нації й створення незалежної Української держави, однак був твердо переконаний у неминучості й спроможності їх подолання: «Лиш колосальне напруження нашої спільної волі і сил може перемогти ті (...) перепони, що стоять в дорозі її здійсненню. Та тільки рішуче видвигнення двох революційних кличів – привернення Христової віри і зворот землі селянству на його особисту власність – зможе добути з України ту дрімучу динамічну силу, що здвигне, оборонить і закріпить Україну як самостійну націю» [8, с. 61].

Отже, незважаючи на певну відірваність не тільки від України, але й від значної частини української діаспори через рудиментарне сприйняття вироблених ще у часи визвольних змагань ідеалів, Л. Цегельський хоч і не спромігся передбачити рушійні сили наступних революційних змін в Україні (ними він вважав українську церкву і українського селянина – хлібороба, які фактично були знищені більшовиками), він, як дозволяє стверджувати аналіз змісту статті, все ж непохитно вірив у неминучість національного відродження нашої нації та держави.

Можна з певністю підсумувати, що вся науково-публіцистична праця Л. Цегельського – від перших публікацій у «Молодій Україні», до оглядових брошур й ґрунтовних книг, глибоких полемічних праць у «Ділі» та ЛНВ, чи, зрештою, останніх виступів 1940-х років у США були інтелектуальними імпульсами, які сприяли творенню української нації, майбутньому відродженню незалежної України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цегельський Л. Молода Україна // 1900. – Ч. 1. – С. 3-4.
2. Цегельський Л. Самостійна Україна. Відень: Союз визволення України, 1915. – 37 с.
3. Цегельський Л. Русь-Україна а Московщина – Росія. Царгород: Союз визволення України, 1916. – 123 с.
4. Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв'язані з Першим листопадом 1918 р. – Львів: Свічадо, 2003. – 335 с.
5. Цегельський Л. Український народ! // Діло. – 1918. – 2 листопада.
6. Цегельський Ю.-М. Зага роду Цегельських і розповідь Камінку Струмилову. – Еллікот. – 1992. – 765 с.
7. Цегельський Л. Проблема української нації // Календар Провидіння. – Філадельфія. – 1949. – С. 3-6.
8. Цегельський Л. Проблема української нації // Універсум. – 2002. – № 11-12. – С. 58-61.
9. Здоровега М. Погляди Лонгіна Цегельського на проблему української нації // Універсум. – 2002. – № 11-12. – С. 58.
10. Романюк Н. Особливості українського консерватизму. Загальнотеоретичний аспект аспект // Вісник Львівського Університету. Серія «Міжнародні відносини». – 2001. – Вип. 6. – С. 85-90.

Рецензенти: Іванов М.С. – д.політ.н., професор;
Громадська Н.А. – к.політ.н., в.о. доцента.

© Здоровега М.В., 2009

Надійшла до редакції 10.09.2009 р.